

"обряд" і "ритуал", пропонуючи тим, хто притримується іншої інтерпретації, попереджувати про це читача.

Взагалі ж це гарна була та ідея, що виникла у когось із структуралістів, які добряче погралися свого часу з термінологією – починати працю із списку термінів, що використовуються в ній, із розкриттям актуального значення кожного. І я з великим задоволенням знайшов свого часу такий список з конкретними авторськими інтерпретаціями застосованих термінів на початку монографії Лариси Іванівни Шевченко «Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу»⁷.

Оце підхід і чесний, і фаховий!

¹Берков П. Н. Маркс о всемирной истории и проблемы мировой литературы // Берков П. Н. Проблемы исторического развития литератур. Статьи. – Ленинград, 1981. – С. 34; ²Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 495. (Примітка Я. Грицака до статті «Проблеми термінології і періодизації в українській історії»). ³Sydow C. W. von. Kategorien der Prozavolksdichtung // Volkskundliche Gaben John Meier zum 70. Geburtstage dargebracht. – В. u. Leipzig, 1934. – S. 253–268; ⁴Чистов К. В. Русские народные социально-утопические легенды. – М., 1967. – С. 11; ⁵Кримський С. Б. Архетипи української культури // Феномен української культури: Методологічні засади осмислення. Зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 94; ⁶Словник іншомовних слів / Укладачі С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К., 2000. – С. 504; ⁷Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. Монографія. – К., 2001. – С. 4–17.

Г.М. Вокальчук, к. філол. н., доц. (м. Острозь)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНО- АВТОРСЬКОЇ ЛЕКСИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ 90-Х РР. 20 СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються загальні тенденції індивідуально-авторської лексичної номінації в українській поезії 90-х років 20 століття. Виявлені основні структурно-семантичні особливості авторських інновацій.

The article touches upon the problem of general tendencies of individual and author lexical nomination in Ukrainian poetry of 90's of 20 century. The main structure and semantic features of author innovation are determined.

Посткомуністичний період, пов'язаний насамперед із добою суверенності України, а також іншими кардинальними змінами в житті суспільства – гострою економічною кризою, міжнаціональними конфліктами, ламанням старих суспільних стереотипів, зміною моральних і культурних пріоритетів, відродженням інтересу до релігійних цінностей, зростанням зацікавленості мас-медійними програмами, загальною соціально-політичною напругою і нестабільністю та ін., – припадає на 1990 – 1999 роки. Зазначені екстралінгвальні чинники, без сумніву, впливали на лексичну систему мови, закономірно зумовлюючи зміну її словникового складу, що призводило до поповнення його новотворами, які віддзеркалювали найактуальніші для соціуму реалії довкілля. Авторськими лексичними новотворами (далі – АЛН) активно поповнювалась у цю пору й мова поезії.

Упродовж 90-х років літературний процес у галузі поетичної творчості репрезентують визнані автори й молоде покоління – Л. Костенко, І. Драч, Д. Павличко, О. Забужко, І. Римарук, К. Москалець, Р. Кухарук, В. Недоступ, В. Неборак, О. Ірванець, А. Криловець, С. Українець та інші.

В індивідуально-авторській лексичній номінації (далі – ІАН) аналізованого періоду спостерігаються такі тенденції:

1) переважна більшість АЛН створюється за моделями, вже апробованими в попередні періоди; так, поетичний лексикон 90-х років активно поповнюється АЛН, створеними за аналогією:

- до традиційних для народнопоетичного словника слів-образів: *журба – співба, сварба* (С. Ткаченко); *сльоза – солодич-сльоза* (І. Калинець) та ін.;

- до узуальних складних за структурою номінацій із нумеративним компонентом-інтенсифікатором: *трипостасний* (Р. Садловський), *триклеїтно* (С. Либонь), *стоверстя* (Л. Мельник), *стозвуко* (П. Осадчук), *стозоряний* (Ю. Бедрик), *бір-стоголос* (С. Ткаченко), *тисячосвітний* (О. Забужко) та ін.;

- до узуальних назв недорослих осіб, напр.: *дивеня, дрімоня, спаня* (І. Калинець), *сатаня* (В. Неборак), *письменя* (І. Римарук), *міліцієня* (В. Недоступ), *рукавцята* (О. Степаненко), *деревча* (В. Пахаренко) та ін.;

- до загальноновживаних виразів: *А ми з тобою – / нерозлийкава* (Р. Скиба), пор. із розмовним „присудковим словом” *нерозлийвода*¹; *життя-і-смерть* (К. Москалець);

2) для створення АЛН поети продовжують використовувати традиційні для мови фольклору способи, унаслідок чого з'являються АЛН із максимально увиразненою семантикою: а) редуплікацію: *приходитьи-віднаходитьи* (Л. Талалай), *Прокрустенко-Прокрустич* (М. Стрельбицький), *в'язь-незав'язь* (В. Слинко) та ін.; б) зрощення: *перепливиморе, переплачгоре, перескач гори* (М. Луговик), *перекотигорох* (С. Українець);

3) активізується використання окремих словотвірних афіксів та афіксоїдів (українських і запозичених з інших мов) у процесі творення АЛН різних частинимовних класів, напр.: а) *пів-* – *півбіль, піввино, півжінка, півпечаль, півдуша, півпричал, півсалом* (Л. Мельник), *півподих* (В. Стус, Л. Мельник), *півокий* (О. Яровий); б) *напів-* – *напівжиття, напівімпреза* (Т. Крижанівська), *напівкізочка* (С. Либонь), *напіврозмити, напівспокута* (Л. Мельник) та ін.; в) *поза-* – *позалюдина, позачасся* (С. Українець), *позапростір* (В. Стус, Л. Мельник), *позатойбічний* (І. Римарук); г) *анти-* – *антиапокаліпсис* (Т. Девдюк), *антидядько, антисуд* (О. Смик), *антипопит* (І. Лучук) та ін.;

4) продовжуються пошуки нових виражальних можливостей українського дієприкметника: *проскиглений* (М. Бриних), *обезвінчаний* (І. Калинець), *обезбаблений* (В. Недоступ), *саморозтятий, ретро-запилений* (О. Смик), *запаперений* (М. Шевченко), *бронзовілий* (Г. Світлична), *засентименталений* (С. Либонь) та ін.;

5) продовжуються експерименти з творенням okazіональних форм вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників, напр.: *рабіший* (В. Гончаренко), *найжиттєствердніший* (Л. Мельник), *найцареносніший* (С. Процюк);

б) активізується використання лексем іншомовного походження в ролі твірних слів для АЛН: *амораль* (А. Криловець), *психомістерія* (С. Процюк), *абсурд-асорті* (М. Калько), *аер-коньяк* (В. Неборак), *реактор-кратер* (М. Дубов), *екстра-секс* (О. Ірванець), *фармофіалка* (О. Король), *футболізм, ціцеронство* (С. Процюк), *європігмент* (М. Дьомін), *тоталітет* (К. Москалець), *реквієм-дзвін* (С. Руднев), *антиапокаліпсис* (Т. Девдюк) та ін.;

7) розширюється створення високоекспресивних складних за структурою АЛН за рахунок зумисного порушення стилістичної та семантичної сполучуваності твірних основ (зазвичай українського й іншомовного походження), напр.: *товпофобія* (І. Жиленко), *сенсей-*

круторогий (О. Ірванець), *психосховище* (Р. Кухарук) та ін.; із цього приводу Л.О. Пустовіт і Г.М. Сюта слушно зауважують, що, „мабуть, жодне з попередніх творчих поколінь не захоплювалось так поєднанням несумісного, як це виразно проглядає у творчості авторів-авангардистів. У межах одного вірша, однієї строфи, навіть одного поетичного рядка [додамо: навіть в одному складному за структурою новоствореному слові. – Г.В.] зіштовхуються образи і слова цілком різних, часто несумісних стилевих шарів і функціональних сфер”², напр.: *Мені моє просвітлення питоме / Дароване закономірним плином, / Сплановане давно творцем-кретином / Все стало візнібіч мені відоме* (І. Лучук);

8) розширюється творення АЛН на основі паронимазії: *свавільно-вільний* (І. Малкович), *рука-ручай* (Ю. Бедрик), *сармат-савромат* (І. Лучук), *спека-небезпека* (С. Пантюк), *Комувниз* – за звуковою подібністю до *комунізм* (М. Калько), *служниця-ужниця*, (М. Стрельбицький), *доля-бараболя* (Д. Онковей), *тезко-нетверезко* (М. Сом), *волосся-колосся* (Н. Федорак) та ін.;

9) поетичний лексикон поповнюється АЛН – естетизованими репрезентантами реакції соціуму на значущі події в його житті; напр., чорнобильська трагедія вербалізується в АЛН різних частиномовних класів, як-от: *чорнобильно* (М. Карпенко), *чорнобіль* (С. Українець), *атоман* ‘людина, причетна до Чорнобильської катастрофи, яка допустила страшну трагедію’ (В. Омелянчук)³, *надчорнобильський* (М. Вівчарук), *зчорноблений* (І. Пашук) та ін.;

10) поети продовжують пошуки номінативних одиниць на позначення понять, безпосередньо пов’язаних із їхньою професійною діяльністю, внаслідок чого поповнюється ряд АЛН з інтегративною семою ‘письменник / поет’: „*поетолікар*”, „*лікаропоет*” (В. Забаштанський) та ін., а також розширюється склад АЛН лексико-семантичного поля „мова / слово”: *слово-вигнанець*, *голослів’я* (Л. Мельник), *напівслово* (Т. Гаврилів), *слово-байстря*, *слово-звіря* (І. Римарук), *слово-борець*, *слово-в’юн*, *слово-сонце* (М. Лихцов), *ріднослів’я* (С. Ткаченко);

Продовжуються пошуки нових виражальних можливостей у царині звукопису, внаслідок чого створюються авторські фонетичні модифікації узуальних слів, як-от: *відліч-чувати* (О. Смик), *рррадіатор* (В. Недоступ); аналогічні утворення були засвідчені ще у 20 – 30-і роки, пор.: *РРРеволюцію* / *писати* / *тррреба* / *З трьома*

ррри – ррри! / Щоб гурррикан / ррревів / з еррреба / й ррревли вітррри! (Е. Стріха);

11) значно активізується створення багаточленних АЛН, напр: *опівнавіриш* (Р. Скиба), *сонно-планетарно-лунатичний* (А. Бондар), *товктися-як-не-проломити* (О. Забужко), *виістсотиістдесятишосте* (Ю. Бедрик), *дами-дамки-мамкі-гамки* (М. Фішбейн), *тихий-і-лагідний* (К. Москалець) та ін.;

12) продовжуються пошуки займенникових АЛН, напр.: *Піввітру пахло ще теплом, / Йогенька ж половина; ...По воді сон зорі повивсь / Біля тебенько, коло тебе* (М. Вінграновський); „*Чортзнащоказнахто*” – називається змучена помісь / ката й чорта... (Г. Безкоровайний);

13) активізується створення АЛН на основі номінацій прецедентних феноменів, напр.: *запинзенити, замасолити* (Л. Куліш-Зіньків) – мотивовано прізвищами *В. Пинзеник, В. Масол; прагоголівський* (С. Мейта), *Сен-Санс-лебідочка* (С. Либонь);

14) розширюється використання загалом рідкісних і нетрадиційних для української деривації способів творення АЛН, зокрема: а) контамінації: *привидонечка* (І. Римарук), *нонсенсїтниця* (С. Либонь), *баракко* – від *бароко* + *барак*, *дракоко* – від *дракон* + *бароко* (М. Калько); б) зрощення власне українських слів із чужомовними лексичними вкрапленнями: *йоцємїдаєс* – від *Йо!* [діалектне, вигук. – Г.В.] + *Це ми?* + *Да!* + *Yes!*, уживається в значенні ‘той, хто живе в складний перехідний час, коли змінюються моральні цінності, змішуються культури, мови різних народів’ (М. Стрельбицький); в) графічного розриву загальноновживаного слова з метою створення нових семантичних відтінків, смислів: *бар-віночок* – від *барвіночок* (Н. Мориквас); г) поєднання двох антропонімів у межах одного АЛН: *Віктореоля, Олевіктор* (В. Неборак).

Отже, в еволюції ІАН у поезії 90-х рр. ХХ ст. виявлено деякі загальні тенденції, притаманні всім авторам незалежно від їхніх естетичних смаків. Продукування АЛН певної тематики часто зумовлювалося історичними подіями, актуальними для соціуму упродовж певного періоду його існування. У центрі уваги багатьох поетів перебували фольклорні традиції творення нових художніх образів, тропів, через що поетичний лексикон ХХ ст. поповнився АЛН, сконструйованими унаслідок творчого використання традиційних для мови усної народної творчості лексичних одиниць (ключових слів) у ролі базових для АЛН. Активізація наприкінці

XX ст. міжмовної комунікації призвела до творення АЛН із використанням чужомовного матеріалу; унаслідок чого в поезії з'явилися незвичні для української мовної свідомості одиниці, які, окрім суто стилістичних, виконували ще й функції стимуляторів уваги адресата, активізували його мисленнєву діяльність у процесі сприйняття художнього тексту. Поети активно апробували нові або ж рідкісні способи ІАН фрагментів довкілля, унаслідок чого корпус АЛН у поетичному словнику кінця XX ст. значно урізноманітнився передусім стосовно формального представлення певного змісту.

¹Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1973 – 1982. - Т. 5. - С. 378; ²Пустовіт Л. Мова поезії 50 – 80-х років / Л. Пустовіт, Г. Сюра // Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. – Opole, 1999/ Red. S. Jermolenko. – S. 182; ³Брітікова К. В. Узуальне та okazіональне в інноваціях сучасної української мови: тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії назв особи : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Брітікова Катерина В'ячеславівна. – Донецьк, 2007. – С. 300.

О.І. Ніка, к. філол. н., доц. (м. Київ)

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ДИСКУРСУ В ПОЛЕМІЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

У статті обґрунтовується діалогічність як принцип дискурсу, що застосовується для аналізу староукраїнських полемічних текстів другої половини XVI – першої половини XVII ст.

The article touches upon the question of dialogue as discourse's principle, that is used for analyse of old Ukrainian polemic texts, written in the second part of XVI – first part of XVII century

Інтелектуалізація української літературної мови в дослідженнях Л.І. Шевченко („Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу”. – К., 2001. – 478 с.) визначає основи аналізу староукраїнської полеміки XVI – XVII ст. Це пов'язано з тим, що в полеміці істина не тільки трактується як соборна думка авторитетів, а шукається силою власного розуму, у протиставленнях „я – інший”.

Діалогічність як присутня ознака комунікації підкреслюється в дискурсивних і прагматичних дослідженнях. Так,